

PUILA INVUULA

Kopana le balemi ba selemo ba hlwailweng

Sehlopha sa baahlodi e bile Willie Kotzé, Jane McPherson, Jenny Mathews, Jan de Villiers, Dirk van Rensburg, Karabo Peele le Gerard Mamabolo.

**LEETO LA 2012 LA MOLEMI WA SELEMO YA TS-
WELANG PELE WA GRAIN SA LE BILE KGWEDING
YA PHUPJANE SELEMONG SENA. RE BILE LE BA
BARARO BA FIHLILENG SEHLOHLOLONG, BA ILENG
BA KGETHWA KE BAHOKAHANYI BA BONA BA FAPA-
NENG BA DIPROVENSE. BONA E BILE ISRAEL MOTL-
HABANE, JOHN MOTSOENENG LE TEMBALEKHAYA
FORT NUKHLU.**

Baahlodi e bile Jane McPherson (Manejara wa Pro-
jeke ya Grain SA), Dr Willie Kotzé (Manejara wa
Mosebetsi wa Grain SA wa Ntshetsopele ya Molemi)
hammoho le eo e ntseng e le Modulasetulo wa Maize
Board, Karabo Peele le Gerard Mamabolo wa AgriSe-
ta. Ba keneng sehlopheng sa baahlodi e bile Dirk van
Rensburg, Jan de Villiers le Jenny Mathews, kaofela e
bileng balemi ba ditabatabelo tse fapaneng hammoho
le boiphihlelo bo fapaneng.

Israel Motlhabane

Israel o ile a reka polasi, Annasvlei, seterekeng sa Wes-
selsbron fantising ka 1996. O ntile a boloka tijelete ka
nako e telele a ntse a setse morao toro ya hae ya ho
ba le polasi, a lefa tijelete ya peheletso, mme a thuswa
ke ba Land Bank mabapi le e setseng. Monna enwa ya
nang le maikemisetso, toro ya hae o ile a e fetola taba
ya nnete. O kgonne ho etsa jwalo ka baka la ho sebetsa
ka thata le ho rera dintho hantle. O bile o leboha tshe-
hetso ya mosadi wa hae, Nunu, eo e bileng mosuwet-
sana ka dilemo tse ngata.

Enwa ya hlwailweng o hlahetse seterekeng sa
Hoopstad moo ntatae a neng a sebetsa polasing
bophelo bohle ba hae. Israel o boetse a kena sekolong
sa mapolasing ho fihlela Kereiting ya 7, mme ka mora
moo a phetha sehlopha sa Kereiti ya 12 sekolong
sa Hoopstad. Mafelong a beke o ne a atisa ho etela
lapeng hobane hona ho ne ho mo thabisa ka ha a
sebeditse Welkom Post Office, mme a ba Mookamedi

Koranta ya grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

BALA KA HARE:

- 2 > "Tswela pele ka seo
o se etsang"
- 6 > Tsamaiso le boetapele
di tsamaya mmoho
- 7 > Ditekanyetso – ha
se nthonyana feela
tsamaisong

4

6

Karabo Peele – Modulasetulo ya sa tswa kgethwa wa Maize Trust

Mme Jane o re...

Ke Phato, mme molemi e mong le e mong ya re-rileng ho jala sejothollo sa lehlabula o tshwane-tse hore ebe o ntse a nahana ka dintho tse ngata:

- Ke ilo jala hokae? (na kgirisetso ya ka ke e tiileng masimong ao?)
- Ke ilo jala eng?
- Na ke tseba ho jala semela seo ke rerileng ho se jala?
- Na ke na le diterekere le disebediswa tsa temo tse hlokalahalang (kapa terekere ya diphoofolo)?
- Na ke nkile disampole tsa mobu hore ke tsebe ka moo nka nontshang masimo a ka ka manyolo?
- Na ke na le tijelete hore ke jale sejothollo sa ka ka nepo?
- Ke tla mmara ka kotulo ya ka hokae?

Haeba ha o eso nahane ka tsena – qala ho nahana hona jwale, o rere dintho. Monna ya sa tlo jala ho hang ke monna ya esong ho rere letho.

Re fumana mehala e mengata ya batho ba batlang ho joina Grain SA. Haeba o ntse o bala lengolo lena, tseba hore o tshwere Pula letsohong la hao. Leqepheng la ho qetela la Pula o tla bona mabitsa kaofela le dinomoro tsa mehala tsa bahokahanyi ba rona ba ntshetsopele. Lenaneng lena sheba ya leng haufi le wena.

Ka bomadimabe ha re na diofisi ditoropong tsohle, mme he, o tla tshwanela ho ikopanya le motho ya hauufi le wena hore o tle o be e mong wa batho ba lenaneo la rona la ntshetsopele. O tla tshwanela ho lefa feela R15 ka selemo. Ke yona e tla o fa tokelo ya ho ba teng dikopanong tsohle tsa dihlapha tsa boithuto, matsatsi a balemi, kopi ya kgwedi le kgwedi ya Pula/Imvula hammoho le dithuto tsa boikwetliso. O ke ke wa belaela R15 ya hao ha o e bapisa le ditaba tseo o tla di fumana. Re mo-hau ha re sa sebetse Limpopo – bothata e mpa e le kgaello ya di-tijelete, ha re eso fumane di-tijelete tse ka re thusang ho sebetseba provenseng ena, le hoja re tseba hantle hore tlhoko ke e kgolo le mona.

KARABO PEELE, MODULASETULO YA SA TSWA KGETHWA WA MAIZE TRUST.

Ho latela ho kgethwa ha Jannie de Villiers jwalo ka mophethahatsi ya ka sehloohong wa Grain SA, Karabo Peele o kgethilwe e le Modulasetulo wa Maize Trust ka Mmesa monongwaha. Karabo, eo e bileng Molemi ya Tswelang pele wa Selemo wa Grain SA ka 2002, ke molemi mabatoweng a Ventersdorp le Rustenburg.

ESTIE DE VILLIERS, SEHLOPHA SA BOHLOPHISI SA PULA/IMVULA

Karabo Peele, Modulasetulo ya sa tswa kgethwa wa Maize Trust.

“Tswela pele ka seo o se etsang”

NTSHETSOPELE YA MOLEMI HA SE MOSEBETSI O BONOLO, MME HO TENG MATHATA A MANGATA A TSHWANETSENG HO RAROLLWA MEHATONG E FAPANENG. LE HA HO LE JWALO, BONYANE HANG KA SELEMO KE NAKO YA HO RE KGEFU, HO LEKOLA LE HO THABELA TSE NTLE TSE Fihlelletsweng.

Ke boemo bo putsang haholo ho etela balemi mapolasing a bona le ho lemoha ka bowena sekgahla seo Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi le nang le sona boemong ba polasi le bophelong ba balemi bao re sebetsang le bona. Ruri sekgahla ke se matla haholo, mme phapang ke e kgolo haholo moo re bonang tijelete e kenang ya polasi e eketseha, tshebediso ya masimo e ntlafala, e bang ntle, dikamano pakeng tsa batho di bang ntle, di ahang marokgo a etsang hore naha ya rona e be ntle.

Ke lakatsa ho opela mahofi sehlopha sa batho se sebetsang ka lerato le boinehelo, ba paroletsang ka dinako tsohle ditseleng tse kgolo le tse nyane tsa Afrika Borwa, ba kopana le batho ba hlo-kang thuso kapa keletso – sehlopha se tla etsa hore balemi ba ntseng ba thuthuha e be bahlodi, se tla etsa hore tsohle di etswe ntle le leeme ka nako tsohle, sehlopha se tla etsa dintho le ho feta ka moo se lebelletsweng ka teng.

Ke a ikokobetsa, mme ke makatswa ke boinehelo ba sehlopha sa Grain SA. Ke ipona ke le ya lehlohonolo ha ke ile ka kgona ho nka maeto le sehlopha sena le ho fumana nyakallo mosebetsing o seng o entswe. Ke se lakaletsa bokamoso bo botle le dikilomithara tse ngata tsa maeto a baballehileng. Tswela pele ka seo o se etsang hobane ke mosebetsi o babatsehang!

JENNY MATHEWS, MODULASETULO WA NAKO E FETILENG WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Jenny Mathews.

Kopana le balemi ba selemo ba hlwailweng

Israel Motlhabane, ya fihlileng sehlohlolong hara Balemi ba Selemo ba Tswelang pele ba Grain SA.

(Post Master) ka 1985, toro ya hae ya ho ba le polasi ya hae e nnile ya mo tshwenya. O ile a simolla ho ithuta a ntse a sebetsa, a ithuta le Unibesithi ya Vista ka tshepo ya ho iphumanela kgau ya *BA Social Work* ho thusa batho ba hlokanang leholohonolo ho feta yena. Hape o bile le kgwebo ya maeto a malelele ya tekesi, kgwebo ya ho aha le ya ditshebeletso tsa dijareteng, empa tsena tsohle ha di a ka tsa mo sitisa torong ya hae ya ho ba le sekotwana sa tshimo eo e leng ya hae ka le leng la matsatsi!

Ho hlakile hore kelello ya hae ke ya kgwebo, mme o re temo le yona ke kgwebo eo ho etswang tjelele ho yona hae ba o reka mobu wa bokgoni bo phahameng, mme o etsa dintho ka nepo, ka nako e nepahetseng. Israel o boetse o ithutile ho kopa dikeletso ho batho ba bang. Setho sa Lekgotla la Grain SA, Chris Schoonwinkel, o ile a kena sehlopheng sa baahlodi, mme a paka nnete ya hore Israel ke motho ya latellang ho botsa dipotso le ho ithuta ho balemi ba haufi, ba nang le tsebo (boiphihlelo). O sebedisana hantle le molaodi wa katoloso wa Lefapha la Temo. Chris o boetse a re Israel o iphumanetse lebitso le letle la ho ba motho eo o ka etsang kgwebo le yena, ka ha ke motho ya ikemiseditseng ho lefa melato ya hae kontane ha a reka disebediswa le diterekere tse seng di ile tsa sebetsa. Haesale a kena ka setotswana Lenaneong la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi ho tloha qalong. O bile le dikamano tse molemo le tse bopang le Manejara wa Provense wa Grain SA, Johan Kriel, eo ha a bua ka yena a reng, "Monna enwa ha a ame feela bophelo ba hao, empa o ama le pelo ya hao. O entse hore ke dumele hore nka etsa eng kapa eng le hore ha ke mong!" Le hoja qalehong, tsebo, bokgoni le boiphihlelo e bile bothata, Israel o hlotse mathata ano kaofela ka baka la ho ba teng dithutong tse ngata tseo a kgonneng ho ba ho tsona.

Ka 2009 Israel a ba le polasi e nngwe, Uitkyk – le yona e seterekeng sa Wesselsbron – ka mokgwa wa PLAS wa Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu. Hajwale o na le dihekthara tse ka bang 900, moo tse 600 tsa tsona e leng mobu o ka lengwang. Mohlala wa mobu oo Israel a ileng a o tjecha o ile wa makatsa ba bangata ha ba bona mobu o motle oo a nang le ona. Ruri o kgethile mobu o makatsang wa temo ya dijothollo tsa hae! Hajwale o ntse a jala mela ya maoto a mahlano moo a lebelletseng kotulo e tlwaelehileng ya ditone tse 5,4 tsa hekthara ka nngwe. O boetse o na le dihekthara tse 50 tsa makgulo a Smuts finger le tse 230 tsa makgulo a tlhaho. Israel o hatella bohlokwa ba ho sebedisa dikhemikhale ho laola mahola. O sebedisa mokgwa wa *minimum tillage* le wa ho sebedisa borakonteraka ho tshehetsa lenaneo la hae la temo. Israel o beha leihlo le ntjhotjho mebarakeng; o reka dikenngwamobung tsa hae ka theko e ntle, haholo tseo a ka di fumanang kapa tseo a di fumanang e le tse theotsweng. O se a na le manyolo dikiring tsa hae, e le ha a lokisetsa dijothollo tse hlahlamang, ka ha o reka nako e sa le teng, mme o kgona ho reka ka theko e ntle. O kgathatswa ke boshodu hobane o haufi le lekeishene le sebaka sa mmasepala moo ho lahlelwang matlakala ho sona. O dula a fumana diphoofolo tseo a sa di tsebeng polasing ya hae, le tse weleng, tse bonahalang hore ke tsa boshodu.

O boetse o tshehetsa batho ba mapolasing ka ho ba setho sa Lekgotla la Phethahatso la Grain SA, mme hape o tshehetsa batjha ba bararo ba FET mabapi le dithuto tsa bona. Hape ba dula polasing ya hae matsatsing a phomolo.

Kopana le balemi ba selemo ba hlwailweng

Ya fihlileng sehlohlolong, John Motsoeneng, wa seterekeng sa Aberfeldy ho la Foreisetata.

John Motsoeneng

Ya seng a fihlile sehlohlolong, John Motsoeneng, o sebetse polasing e bitswang Sunnyside seterekeng sa Aberfeldy ho la Foreisetata. O hlahetse seterekeng sa Lindley ka 1936, a holela polasing moo qetellong a ileng a nka mosebetsi wa polasi e le wa bophelo ba hae. Ka dilemo tse ngata e bile mosebetsi polasing, mme a ba a qetella a fumane laesense ya ho kganna (*truck*) lori. Hamorao a sebetse Iscor le Sasol ho la Secunda e le mokganni wa lori ho fihlela a kgona ho ba le kgwebo ya hae ya ditekisi Qwa-Qwa, eo a ntseng a e tshwere le kajeno. Ka 2004 a kgona ho reka polasi ya hae eo e sa leng e le toro ya hae. John o nyalane le Alinah, mme bana ba leshome, mme ba robedi ba ntse ba phela, mme ba ntse ba le tseleng ya ho lelekisa mesebetsi e tla ba atlehisa.

John o sebetse polasing e haufi le ya malomae, Jack Mofokeng. Ba sebetse ka kutlwano, mme ba etsa diqeto tse ngata mmoho. Polasi ya Sunnyside e na le dihekthara tse 239 tsa mobu o ka lengwang le tse 221 tsa makgulo. Ka baka lena, ba na le menyetla e metle ya dijothollo le mehlape mosebetsing wa bona. Ba na le dikgomo tse 180 tse tswalang, hammoho le dinku tse 140 tsa Merino. Dilemo tse pedi tse fetileng e bile tse boima, mme dipula tse diehleng ho na di ba thibetse ho jala poone. Ka baka lena, ba ile ba tlameha ho jala dinawa tsa soya le dinawa tsa tswekere (*sugar beans*) bakeng sa poone. Diphetso e bile tse ntle ruri, ntle feela le karolo ya ho qetella ya kotulo e ileng ya senngwa ke maemo a serame a bileng teng Foreisetata.

John ke setho sa sehlopha sa boithuto sa Kestell. O se a bile teng ho tse ding tsa dithuto tsa Grain SA, tseo a di fumaneng di le molemo. O natefelwa ke kamano ya hae le Manejara wa lebatowa la Provense, Jurie Mentz. Ho bile teng taolo e ntle haholo dinaweng tse ommeng le dinaweng tsa tswekere, mme John o ile a una molemo ka ho jala dinawa tsa soya e sa le pelenyana

hore di tle di kgone ho hola lebatoweng le phodileng. Mentz o boetse o re John o ile a etsa ditokiso tsa mobu ka nako le ka nepo, mme le tokiso ya tshingwana ya hae ya peo e bile ntle haholo, mme “ho jalwa ha dinawa tsa hae e bile mohlala!” John o latela mekgwa e metle ya ho sebedisa ketane ya keketso ya boleng kgwebong ya hae, ka ha hajwale o dumella dinku tsa hae ho itjella dinawa tsa soya masimong a hae a kotutsweng. O boetse o fepa manamane le dikonyana ka furu ya dinawa tsa soya. Ho ya ka Mentz dinku le dikonyana di bonahala di shahlile, di phetse hantle le hoja mariha a le bohale.

Jurie Mentz o bua ka polelo ya Sesotho e reng *ho ithuta ha ho na moedi* e bolelang hore ha feela motho a ntse a phela o tla nne a ithute. O dumela hore John ke molemi wa sebele ya ikemiseditseng ho nka dikeletso. Ha se motho ya ikgohomolang; ke motho ya botsang moo a sa utlwiseng; ke motho ya ratang ho ba le tsebo e ngata. John ka boyena o re tsebo e ntjha eo a nang le yona e mo thusa ho hola e le molemi le hoja e se e le monnamoholo! John o mmara dijothollo tsa hae le ba Agricom ba nnileng ba mo thusa ka tjelele ditjeong tsa hae tsa tse kenngwang mobung.

Tembalekhaya Fort Nkuhlu

Tembalekhaya o hlahetse Eastern Cape, mme a holela haufi le Cala. O hole-tse tikolohong ya temo moo ntataemoholo e bileng motho wa temo. Ha tjehe-seho ya hae ya temo e ntse e tswela pele, a etsa qeto ya ho hata mehlaleng ya ntataemoholo. Ka 2000, ntatae, Wiseman Nkuhlu, a reka polasi, Denemark seterekeng sa Vrede. Ho tloha moo a beha tsamaiso ya kgwebo ena matsohong a mora wa hae ya nang le bokgoni. Polasi e na le dihekthara tse 200 tsa dijothollo le tse 800 tsa makgulo. Re a lemoha hore Khaya o tshwere mesebetsi e mmedi polasing moo a nang le mehlape e mengata, mme hona ho entse hore a hire basebetsi ba bane ba dinako tsohle.

Tembalekhaya Fort Nkuhlu, wa setereke sa Vrede, e mong wa ba fihlileng sehloholong hara Balemi ba Selemo ba Tswelang pele ba Grain SA.

Khaya o se a tshwere polasi dilemo tse leshome le motso o mong. Ke setho sa Sehlopha sa Boithuto sa Kestell, mme e se e le molemi ya hatetseng pele Lenaneong la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi dilemong tse tharo tse fetileng, mme hajwale ke setho sa Grain SA 250 Ton Club. Manejara wa hae Provenseng, Jurie Mentz o re, "Molemi enwa o nnile a tswela pele ka potlako dilemong tsena tse tharo tse fetileng, mme ke mohlala ho balemi ba bang ba tlang mabapi le tse ka fihlellwang."

Ntle le ho ba seithati sa motho, polasi e bontsha hore ha ho a dulwa feela hobane ho bonahala dipere, dikolobe, ditsuonyana, matata le dikalakuni hammoho le maphephe a mmalwa a dikatse tse fepuwang hantle. Lena ke lalapa la motho ya ratang dintho tsohle ka setaele sa temo! Polasi e nang le tsohle, le terekere e phetseng hantle, hammoho le dikarolwana tsa sesebediswa, ke tse ntse di ntshetswa pele ka boinehelo le lerato.

Ha se feela mekgwa ya kgalekgale ya thuo ya mehlape le ya tlhahiso ya dijothollo, empa mosebetsi ya temo hajwale e ntse e atoloswa ho ya pele ka ho ahwa ha maphephe a matjha a moo ho hlalishwang dikolobe ho ona, e leng mosebetsi oo qetellong o tla kenyetsetsa metjhine e tla hlalisha biogas polasing. Selemong sena, ho ile ha jalwa dihekthara tse 60 tsa dinawa tsa soya le tse

85 tsa poone ka ditjhelete tse itswelang ho bona. Mabapi le phetoho selemong sena, Khaya o jetse dinawa tsa soya pele a jala poone hobane a sebetse lebatoweng le batlang le phodile, mme ka baka lena, ditholwana tse ntle di bile teng tse ileng tsa etsa phapang e kgolo kotulong.

Khaya ke motho wa lerato le tjheseho, monna wa mobu, ya ithutang dintho ka potlako. O buisana hantle le batho, o ipopela metswalle e matla, e mo tshhehetsang, mohlala, o tshwenngwa ke bothata ba bolwetse ba dikgomo bo bonahalang eka bo tswa polasing ya diphoofolo tse hlaha tse haufi le yena, mme ka baka lena, o buisana le dingaka tsa selehae tsa diphoofolo mabapi le bothata bona le ho leka ho fumana tharollo ya bona.

Keletso ya ditsebi e amohelwa ke Khaya ka nako tsohle, ebang ke e mabapi le mekgwa ya temo, mmara kapa tsamaiso ya ditjhelete. Ke motho ya sa tshabeng ho tshwara ka matsoho, mme o tseba tsohle tse et-sahalang mesebetsing yohle ya polasi. O thabela ho kena mosebetsing le ho itshilafatsa hore mosebetsi o phethahale! Ena ke e nngwe ya mapolasi a nang le bokamoso.

JENNY MATHEWS, MODULASETULO YA TSWANG WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Tembalekhaya mmoho le Jenny le Karabo ka lesakeng la dikolobe.

John Motsoeneng mmoho le malomae mmoho le ditho tsa sehlopha sa baahlodi.

Tsamaiso le boetapele di tsamaya mmoho

HA SE MOSEBETSI O BONOLO HO HLAOSA MANEJARA WA POLASI. KAROLO EO A E SEBETSANG E LAOLWA KE DINTLHA TSE NGATA TSE FAPANENG TSE KGANNELANG DIKGETHONG TSE BATSI.

Boetapele le tsamaiso ha se ntho e le nngwe, mme di fapana ka mekgwa e mengata. Tsamaiso haholoholo e shebane le mosebetsi o itseng, o ikgethileng, o fetohang ka baka la phahamiso mosebetsing kapa ho beha meja fatshe (penshene), ha boetapele bona e le ho tataisa ba bang hore ba hole. Mabapi le temo, boetapele bo itotobatsa haholo ho feta tsamaiso. Hangata temo e shebane le ho tataisa, ho kwetlisa le ho matlafatsa batho ba amehang.

Bokgoni ba polisi ba ho tswela pele bo laolwa ke bokgoni ba moetapele, mokgwa oo basebetsi ba phethang mesebetsi ya bona ka teng le ho nama ha mathata haeba a le teng. Ha re kgutlela ho tsa motheo, re tshwanetse ho amohela hore ho rala (rera) dintho hantle, diqeto tse ntle le taolo e ntle, ke tsona tse kgannelang tlhohlong. Ho bohlokwa ho lemoha hore moetapele o tshwanetse ho ba le bokgoni hore mosebetsi o tsebe ho tswela pele. Ha ho motho ya ka nkang sebaka sa hae hobane yena ke karolo ya mehlodi ya polasing. Ntle le tse phehelletsweng, moetapele o na le mosebetsi o bohlokwa ka ho fetisisa, e leng ho beha mesebetsi ya polisi e le yona e tlang pele. O tlamehile ho tsepamisa maikutlo tabeng ya hore boteng ba hae bo utlwahale, a kgame mosebetsi hantle hore o nne o tswela pele. Mosebetsi ha o a lokela ho ba lekgarakgara la peiso.

Tse tlang pele

Semelo sa tse tlang pele se a fapana, mme re tshwanetse ho di lekola.

- Tabeng ya pele, re bona ka mokgwa o batsi tsa bohlokwa tse tlang pele, tse amanang le diqeto tsa nako e telele. Ha re etsa tjena, dikelellong tsa rona re tlamehile ho hopola le tse latelang: “Qala ka tse qalang, tse latelang di tlohele”. Re le baetapele re batla re sebetsana le ditaba tsa bohlokwa, tse potlakileng, tse ropohang hona jwale, tseo hangata e leng rona ba di bakileng. Sephetho mona ke seo re ka se bitsang mokgwa wa tsamaiso, empa hantlente sesosa e le sona tsietsi. Moralo o nepahetseng wa polisi o bohlokwa, mme qetello ke tsamaiso e fokotsehileng ya kotsi.
- Ntlha ya bobedi ya tse tlang pele ke ho tsepamisa maikutlo le ho hlwaya dintlha tse ka bang kotsi phaellong. Nako e tshwanetse ho sebediswa ka bohlale. Ha re a tshwanela ho hloleha ho kenya tsebetso le ho laola mekuto e entsweng. Taolo ya ditekanyetso e bohlokwa haholo. Itlwaetse ho etsa tsa bohlokwa hantle. Ikamahanye le maemo haeba a fetoha.

Ha kotsi kapa bothata bo ropoha, ha o na boikgethelo, tsohle di a ema, mahlo kaofela a ba moo bothata bo leng teng.

Tse tlang pele di a fapana hobane polisi e nngwe le e nngwe maemo a yona ha a tshwane le a e nngwe. Maemo a fetoha letsatsi le letsatsi. Ka hoo, mekgwa ya rona ya ho mmara e tlamehile ho fetoha.

Baetapele ha ba a tshwanela ho kgella fatshe bohlokwa ba bona ba ho ntshetsa pele bokgoni ba bona. Ntho e mpe ke ho nyahlatsa kwetliso ya mesebetsi, ebe moo diphoso di ntseng di eketseha. Tahlehelo le ho putlama ha dintho ho bakwa ke diphoso tse tjena.

Taba ya ho ipehela tseo o batlang ho di fihlella e na le diphephetso tse itseng. Potso eo re tshwanetseng ho e botsa ke hore ke sefe se bohlokwa-hlokwana. Haeba potso ena e sa arajwe ka mokgwa o kgotsofatsang, mme sephetho se se setle, re tlameha ho fetola ka moo re etsang dintho ka teng. Haeba o se o feletswe ke maqheka, mokgwa o motle ka ho fetisisa ke ho sheba hore ke dife dintho tse ka bakang tshenyo e nyane haeba di sa etswe.

Beha boikarabelo ho ba bang

Temong dintho di ngata tse etsang hore mesebetsi e meng e qetelle e sa etswa. Nako e ngata le tjelele e ngata di senngwa ke ho etsa mosebetsi o itseng, mme ebe ho qhomelwa ho o mong empa wa pele o sa qetwa. Ho shebana le mosebetsi o itseng le ho o phetha ke yona tsela e nepahetseng. Balemli ba fokola haholo tabeng ya ho beha boikarabelo matsotsohang a batho ba bang. Ho ya ka nna, mabaka a hona a kenyelletsa tse latelang:

- Bosiyo ba kwetliso le ho nahana hore basebetsi ba tseba mosebetsi.
- Dikenngwamobung di phahame ka theko, mme ha dintho di sa tshwarwe ke wena ka sebele di ka nna tsa kgannela tahlehelong.
- Bokgoni ba ho bokella, ho kwetlisa le ho beha boikarabelo ho ba bang ke dintho tse sa tlwaelehang hara balemli.

Karabo e kgolo e bonolo dinthong tsena tse tshosang ke ena: “Beha boikarabelo mahetleng a ba bang”. Hona ke mokgwa o nepahetseng ka ho fetisisa, mme o kgema mmoho le boikarabelo. Ha ho a tshwanela ho shejwa e le ho nyahlatsa boikarabelo ba hao jwalo ka molemi. Ho nyahlatsa ho bolela hore molemi o hloleha ho shebana le bothata ba mosebetsi, mme jwale o mathela ho tseo a reng ke tse tlang pele. Ka mokgwa ona, diphoso di ka nna tsa behwa ho basebetsi ha dintho di sa tsamaye hantle.

Ditahlehelo di tla nne di dule e le tsa dibuka tsa molemi. Le ka mohla, mohatla ha o a tshwanela hore e be ona o tsokotsang ntja. Hona ke mokgwa wa ho ithaba ka lerumo ka bowena.

JAN DE VILLIERS, MOLEMI YA SENG A BEILE MEJA FATSHE

Molemi wa sebele o tshwana le pere e ntle ya lebelo

BATHO BA BETJHANG DIPERE BA TSEBA HO BETJHA E LE HO SEBEDISA DIRANTA TSE MMALWA PERENG EO BA E RATANG LEBELONG LA DIPERE LA PHUPU LE TSHWARELWANG DURBAN LEKWETENG LA GREYVILLE. LE HA HO LE JWALO, BABETJHI BA LOMAHANTSING MENO BA ETSA DIPHUPUTSO TSE NGATA MABAPI LE TSWALO LE KGOLO YA PERE PELE BA KGETHA PERE EO BA HOPOLANG HORE E TLA HLOLA.

Kwetliso ya letsatsi le letsatsi, dijo tse ntle, le ho sebetisa le basebetsi ba kwetlisitsweng hantle, kaofela tsena ke dintlha tsa bohlokwa haholo ha ho kwetliswa dipere tse tla hloa. Semelo sa pere le sa mopalami di tshwanetse ho dumellana hantle hore tlhoko e tle e be teng. Bao ho betjhwang ho bona ba tla bolela ka moo pere e betjhilweng ka teng, letsatsi le peiso. Ha ho betjhilwe haholo pereng e itseng, moputso o tla fumanwa o tla ba monyane. Empa ha ho betjhile ba seng bakae pereng e itseng, moputso o tla ba moholo. Jwale, lepetjo ke hore: “O se ke wa ipeha kotsing ya ho tshaba ho ipeha kotsing”.

Ena ke ntlha e ntle e bapisang babetjhi ba dipere le balemi. Ntlha e tshwanang e nngwe feela: kotsi. Mangolong a sa tswa feta, ke amme taba ya mosebetsi wa kgetho wa tlhaho ho balemi ba itseng, ba ka atlehang mosebetsing wa bona nako ya mengwaha e mengata. Balemi ba rona ba jwale bas a ntse ba le mehatong e simollang ya kgetho ena.

Temo ke saense e rarahaneng, e nang le makala a fapaneng. Ho ba monga masimo hammoho le tsamaiso ke dintlha tsa bohlokwa katlehong ya kgwebo ya temo. Temong “mopalami wa pere” (*jockey*) ka nako tse ding o bapiswa le maneja ya tsamaisang mesebetsi ya polasi. Mopalami enwa a ka nna a bapiswa le karolo ya temo. Batho bana ba tshwanetse ho ba morolo, ba be le bokgoni ba ho phetha mesebetsi ya bona, mohlala, mkganni wa terekere kapa modisa wa mehlape. Ho kgetha mopalami ya fosahetseng wa pere ho ka baka tshenyho e kgolo peisong ya dipere. Ho jwalo feela le ka temo. Jwalo ka motho ya betjhang dipere kapa molemi o tshwanela ho tseba haholo ka “talenta” tseo “dijoki” tsa hao di nang le tsona hobane diqeto tsa hao di theilwe ho bona (basebetsi). Ba bohlokwa katlehong ya mosebetsi wa hao.

Boiphihlelo (hore motho o se a kile a etsa eng) bo a hloka hahala, mme ha bo a tshwanela ho hang ho kgellwa fatshe. Dipere tse ngata tse neng di kgellwa fatshe di ntle tsa hlola ka baka la mopalami (joki) ya nang le boiphihlelo. Ka mkgwa o jwalo, balemi ba bangata ba ntle ba tswela pele le dinakong tse boima, mme ba kgona ho phela hantle.

Ke taba ya bohlokwa ho utlwisisa “ho hlaliswa ha bahloidi”. Ho kgethwa ha pere ho tshwana hantle le ka moo barekisi ba Safex ba ditekete tsa ho betjha

dipere ba sebetsang ka teng. Ha tlhoko e le kgolo ya pere e itseng, le theko e phahama jwalo feela. Ho jala dijothollo tse fosahetseng, tse sa hlokweng ke batho, ho baka tlhahiso e ngata feela, ya boleng bo tlase. Ho tiisa sehlahiswa se fosahetseng mmarakeng ha se mosebetsi o nang le thuso. Polasi e nngwe le e nngwe e hlalisa dijothollo, mme dijothollo tsena di tshwanetse ho ba tsa boleng bo phahameng, bo tla etsa hore phaello e dule e le teng. Dihlahiswa tsa boemo bo fatshe di ke ke tsa tiisa phaello e ntle.

Dipere tse ding di na le mehato e melelele, empa di dieha ho nka mehato eno. Tse ding tsona di na le mehato e mekgutshwane, mme di nka mehato eno ka ho potlaka. Mona dintho di batla di tshwana. Temong, re kopana le boemo bo jwalo. Molemi ya ntseng a thuthuha o bontsha mehato e mekgutshwane e potlakang, empa eseng ka hohlehohe ka baka la dijeo tse phahameng tsa tlhahiso. Phapang ke hore ha o le moholo o tshwanela ho kenya tjelete e ngata ditshenyehelong tsa tlhahiso. Mosebetsi o tla tsamaya hantle ha ho ka sebediswa diterekere le disebediswa tsa temo tse sa phahamang haholo ka tjelete. Mosebetsi o tla lekana ho ka etswa ke ba lelapa feela.

Kgwebo e nyane e tsamaiswang hantle e kgona ho etsa tlhahiso e ntseng e tshwana hekhareng ka nngwe. Kwetliso ya balemi ba ntseng ba thuthuha, ho ba monga thepa hammoho le tsebediso ya mekgwa e metle ke ntlha e ntle ya ho simolla. Kwetliso e etswa ke mekgatlo e mengata, e meng e thusa feela ntle le tefo, e meng e ikopela tefo e nyane. Kwetliso ha e a lokela ho emiswa le ka mohla o le mong hobane theknoloji e ntse e tswela pele letsatsi le tjabang le le dikelang, mme hona ke ho etswang ke Grain SA letsatsi le letsatsi.

Moo bothata bo leng teng ke moo re ratang ho ba beng ba dintho, mme ebe re potlaka ho sebedisa tsebo eo re e fumanang. Ho tshwanetse ho hlokomelwa haholo hore ho se ke ha qobellwa lenaneo. Mona re sebetsana le lethapisana la moloko wa pele. Ntho e ngata haholo, e etswang ka potlako, e etsa hore bokamoso bo putlame, dintho di senyehe kapele. Batho ba ka kgonang ho shebana le mathata le ho a hlola ke bona bao re lokelang ho ba hodisa le ho ba tataisa. Ba bang ba tla nka nako e telele, ha ba bang bona ba ke ke ba fihlella tlhoko.

Lepetjo la rona temong le tshwanetse ho dula e le: “Ha ho le boima, boima bo a tlhoa.” Ntle le tikatiko sera se seholo sa rona ke ho ipeha tsietsing. O se ke wa phaphela dintho, empa o hodise kgwebo ya hao. Mohlomong balemi ba bangata ba ka nna ba sitwa ho fumaana ka ho phethahala “moputso wa tjelete” empa ruri ba tla theha metheo e tiileng eo meloko ya ka moso e tla aha hodima yona.

JAN DE VILLIERS, MOLEMI YA SENG A PHOMOTSE

Ditekanyetso – ha se nthonyana feela tsamaisong

HA RE ETLA TABENG YA DITEKANYETSO, DIPOTSO DI BA NGATA TSE IPETSANG. DITEKANYETSO KE ENG? DITEKANYETSO DI KENA HOKAE? SEPHEO SA DITEKANYETSO KE SEFE? NA RURI MOLEMO O TENG WA HO ETSA DITEKANYETSO?

Batho ba sebedisa lentse la ditekanyetso ntle le ho utlwisisa hantle hore ditekanyetso ke karolo ya tsamaiso ya di tjelete. Hopola hore tsamaiso e fupere dife – ho rala, ho hlophisa, ho kenya tsebetso le ho laola. Ka tlwaelo re etsa meralo ya kgwebo tsa rona (hore di tla tsamaiswa jwang) ho ya ka tse bonwang

ka mahlo – re ilo jala eng, dihekthara tse kae, ke peo efe e ilo sebediswa, jwalojwalo. Qetellong ya selemo katleho ya rona e bonahala ka mkgwa wa tjelete (diranta le disente), e leng se bitwang sephetho sa di tjelete (tahlelo/phaello). Ka baka lena, ke ntho e nang le kelelo ho beha merero ya rona ka mkgwa wa tjelete, mme sena ke tsona ditekanyetso.

Ditekanyetso di hlalosa e le moralo o ngotsweng wa tse tla etswa, mme di behwa ka mkgwa wa tjelete le ka mkgwa wa tse bonwang ka mahlo. Ho ya ka tsamaiso ya di tjelete, bokamoso ke selemo se tlang sa di tjelete, se ka qalang ka la 1 Hlakubele 2013 ho fihlela ka la 28 Hlakola 2014.

Kgatiso ena e tshheditswe ke ba Maize Trust.

GRAIN SA

PO Box 74087, Lynwood Ridge, 0040
 ▶ 08600 47246
 www.grainsa.co.za

PHATLALATSO

Debbie Boshoff
 ▶ 08600 47246
 www.grainsa.co.za

BAHOKAHANYI BA PROVENSE

Danie van den Berg
 Free State (Bloemfontein)
 ▶ 071 675 5497
 danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Free State (Ladybrand)
 ▶ 079 497 4294
 ▶ Office: 051 924 1099
 johank@grainsa.co.za
 Dimakatsi Nyambose

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Nelspruit)
 ▶ 084 604 0549
 ▶ Office: 031 755 4575
 jerry@grainsa.co.za
 Nonhlani Sithole

Naas Gouws

Mpumalanga (Belfast)
 ▶ 072 736 7219
 naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz

Mpumalanga (Vryheid)
 ▶ 082 354 5749
 ▶ Office: 034 980 1455
 jurie@grainsa.co.za
 Sydwell Nkosie

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
 ▶ 078 791 1004
 ▶ Office: 039 727 5749
 ian@grainsa.co.za
 Jenilee Bunting

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
 ▶ 076 674 0915
 ▶ Office: 047 531 0619
 lawrence@grainsa.co.za
 Cwayita Mpotyi

Toit Wessels

Western Cape (Paarl)
 ▶ 082 658 6552
 toit@grainsa.co.za

DESIGN, LAYOUT AND PRINTING

Infoworks

▶ (018) 468-2716
 www.infoworks.biz

PULA IMVULA E FUMANWA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,

Senyesemane, Seburu, Setswana,
 Sesotho sa Leboya, Sezulu, Seqhotsa.

Sepheo sa rona ke ho hlalisa kgatiso e hlwahlwa e ka kgonehang. Maikutlo afe kapa afe a tobaneng ledikahare tse hlophisitsweng kapa tlhahiso ya tsona, ke tse ka lebiswang ho Jane McPherson.

Ditekanyetso – ha se nthonyana feela tsamaisong

Ka mantswe a mang, ditekanyetso ke karolo ya **mosebetsi wa moralo**, mme di tadingwa e le tse thusang moralo. Moralo hammoho le ditekanyetso di amana le bokamoso; ka baka lena, moralo wa bokamoso o theilwe ditekanyetsong tsa tjelele e tla kena hammoho le ditshenyehelo tse tla ba teng. Empa hobane bokamoso ha bo tshepahale, ha bo tsejwe, ditekanyetso di sitwa ho ema di sa fetohe. Ditekanyetso di tshwanetse ho fetofetoha le ho ikamahanya le diphetoho tse ka bang teng, le hoja kotsi mona e ka nna ya ba ha meralo e ka fetofetolwa ha bonolo haholo le kgafetsa.

Sepheo sa sehlooho sa ditekanyetso ke tse latelang:

- Ho thusa **meralong** (mererong) ya mesebetsi yohle le dikarolwaneng tsa kgwebo;
- Ho bapisa meralo e fapaneng, le ho etsa **qeto** ka e metle ka ho fetisisa;
- Ho thusa ho etsa diqeto nakong eo meralo e **kenngwang tshhebetsong**; le
- Ho di sebedisa e le **taolo** ya ho qetela ya mesebetsi yohle.

Ka hoo, ditekanyetso di tshwanetse ho thusa molemi ho fihlella sepheo le merero ya hae kgwebong. Ka baka lena, ditekanyetso di tshwanetse ho ba tsa boemo bo ka fihlellwang, bo nepahetseng ka moo ho kgonahalang ka teng, mme mona re hatella bohlokwa le tlhokeho ya moggwa o nepahetseng wa direkoto (ditokomane).

Jwalo ka ha re hlalositse mangolong a fetileng, o tshwanetse ho ngola (rekota) ditokomane tsohle tsa mohlodi (tseo o di sebedisitseng) hore o kgone ho bokella disetatemente tse tharo tsa ditjelele tse hlokalahalang mabapi le tsamaiso e nepahetseng ya ditjelele. Disetatemente tse na di bontsha katleho ditjeleleteng ka moggwa o batisi, o hlakileng. Disetatemente tse na tse tharo ke **Setatemente sa Tjelele le maruo a Kenang** (*Income statement*), **Setatemente se bontshang phaello le tahlehelo, maruo le dikoloto** (*Balance Sheet*) hammoho le **Setatemente sa ho phalla ha Tjelele e Kenang** (*Cash-flow Statement*). Hopola hore setatemente ka seng se fana ka sephetho se fapaneng, mme ke ha sephetho se bontsha kgatelopele moo re ka tsebang hore kgwebo e atlehile ho le hokae.

Ha o etsa ditekanyetso ho a hlokalahala hore o bokelle disetatemente tse na tse tharo tsa ditjelele tse hlalotswang e le **Disetatemente tsa Ditekanyetso** (*Budgeted Statements*). Phapang ke hore disetatemente tse na tsa Ditekanyetso di bontsha katleho ya ditjelele e lebelletsweng kgwebong ya hao. Phephetso ke hore ha o etsa ditekanyetso ha o na ditokomane tse na matsohong a hao, mme o tshwanetse ho inahanela le ho iketsetsa mathathamo a ditjelele tse tla kena le tse tla tswa.

Ho etsa ditekanyetso ho ka tadingwa e le mosebetsi o boima haholo, mme ka baka lena, ho hlakilile hore ke mosebetsi o batlang hore motho a lomahanye meno hore a phethe mosebetsi ona. Potsong ya hore na ditekanyetso di a hlokalahala na, re ka araba ka ho re dikgwebo tse atlehileng, ho kenyelleditswe le yona

ya temo, le tsona di sebedisa ditekanyetso tsamaisong ya ditjelele. Ha e ne eba ha di hlokalahale, ekabe eba dikgwebo tse na ha di itshwenye ka tsona.

Jwale a re ke re shebeng tseo re kopanang le tsona ha re etsa ditekanyetso. Ho tshireletsa kgwebo yohle ya hao, keletso ke ho etsa dihlloohwana tse latelang tsa ditekanyetso tsa hao:

- Tekanyetso ya sehlooho ya moralo wa ho reka maruo a kang diterekere, disebediswa tsa temo, lephephe (setoro), terata e kampelang, vene (*bakkie*) e sebediswang polasing, jwalojwalo. Ha tekanyetso e sebediswa hantle e le karolo ya tsamaiso, e ka thusa kgahlanong le ho rekwa ho ropohang ho sa rerwa pele, ho kang, mohlala, vene e majabajaba.
- Mosebetsi kapa ditekanyetso tsa tlhahiso tse bontshang ditshenyehelo tsa tlhahiso tsa selemo se hlhlamang. Ditekanyetso tse na tsa tlhahiso di tlamehile ho thehwa lenaneong la hao la tsamaiso ya mosebetsi wa tlhahiso.
- Tekanyetso ya ditshenyehelo tsohle tsa metjhine, e bontshang ditshenyehelo tsa makoloi kaofela, metjhine e mehola le disebediswa tse kgolo tsa temo. Ditshenyehelo tse na di tshwanetse ho kenyelletsa ditjeo tsa mafura, dithaere, di-service, di-laesense, inshorensense hammoho le ditshenyehelo tse ding tsa tlhokomelo.
- Tekanyetso e akaretsang e bontshang ditshenyehelo tse kang, meputso ya basebetsi ba dinako tsohle, motlakase, metsi, ditshenyehelo tse ding tsa tlhokomelo, mohlala, meaho le terata e kampelang, inshorensense e nngwe, ho theoha ha boleng ba maruo hammoho le ditshenyehelo tsohle tsa ofisi tse kang mohala, khomphutha le mangolo le dibuka. Ditshenyehelo tse na kaofela ho boima hore di ka behwa tlasa lethathamo le itseng.
- Tekanyetso ya tjelele, e leng e akaretsang tswala le tjelele e tla lefuwa melatong yohle selemong se hlhlamang.
- Tekanyetso ya ditshenyehelo tse o amang. Ho kgothaletswa ka matla hore o be le tekanyetso ya "moputso" wa hao wa kgwedi le kgwedi, mme ditshenyehelo tsa hao di se ke tsa kopana le tsa kgwebo. Qetellong ya selemo haeba phaello e le teng, o ka nna wa iteboha ka "*bonus*" ya hao. Kgwebo ke ya hao, mme ka baka lena, ke wena ya etsang qeto hore o sebedisa phaello ya hao jwang. Atolosa kgwebo ya hao, e ntlafatse ka ho fumana theknoloji e ntjha, e molemo, molemong wa hao, kapa o ipolokele yona.

Ka dihlloohwana tse na tsa tekanyetso ya hao o tla kgona ho etsa tekanyetso ya hao ya sehlooho (e kgolo) e nang le disetatemente tse tharo tsa ditjelele, tse tla o fa lesedi ka boemo ba katleho ditjeleleteng tsa kgwebo ya hao selemong se hlhlamang.

Qetellong: ha o etsa ditekanyetso lekgetlo la pele, ho tla ba boima, empa hopola: ha o ntse o leka, o tla nne o hatele pele. Boiphihlelo bo bontshitse hore ho etsa ditekanyetso ha se ho hamela letanteng.

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANEO
 LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI